

Троцький Р.С.¹, Чигирин І.В.², Андрусенко С.І.³

Особливості психологічної підготовки до професійних дій в екстремальних ситуаціях працівників системи МВС

¹ Троцький Руслан Сергійович, старший викладач кафедри тактики внутрішніх військ та спеціальної підготовки

² Чигирин Ігор Валентинович, викладач військової кафедри

³ Андрусенко Сергій Іванович, старший викладач військової кафедри
Навчально-науковий інститут підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Анотація: В статті визначено основні напрямки формування психологічної готовності фахівців системи МВС до професійних дій в екстремальних ситуаціях. Проаналізовано позиції вітчизняних та зарубіжних вчених щодо підготовки та навчання спеціалістів екстремального профілю. Розкрито вплив екстремальних факторів на психофізичну готовність фахівців системи МВС до виконання службово-бойової діяльності.

Ключові слова: екстремальна ситуація; ризик; фахова надійність; агресивність; професійна підготовка; професійна діяльність; професіоналізм; психологічна готовність; адаптація.

Постановка проблеми. Досвід функціонування практичних підрозділів системи МВС, аналіз фактів застосування зброї особовим складом показує, що для ефективного формування навичок забезпечення особистої безпеки необхідні сучасні методичні основи навчання військової справи в цілому та вогневій підготовці, зокрема. На сьогоднішній день певний відсоток занять з професійної підготовки займає відпрацювання теоретичних аспектів: робота частин і механізмів зброї, правила догляду за зброєю та її зберігання, заходи безпеки при застосуванні й використанні зброї та боєприпасів, швидка й правильна підготовка до стрільби, прицілювання та виконання пострілу, а також відпрацювання нормативів з вогневої підготовки, що відбувається на заняттях із стрільби та тренувань у тирі (на стрільбищі). Тобто військовослужбовці отримують знання в умовах, де немає загрози життю та здоров'ю, не треба приймати самостійних рішень щодо застосування зброї і т.ін. Таким чином, в реальних умовах несення служби, де застосування зброї відбувається в екстремальних умовах, обумовлених фізичними й психічними перевантаженнями, дефіцитом часу для прийняття рішень, наявністю стресової ситуації, пов'язаної з присутністю загрози для життя та здоров'я громадян чи працівників міліції, необхідністю брати на себе відповідальність, отримуємо технічну й психологічну невідповідність військовослужбовців.

На всіх етапах свого розвитку підрозділи МВС вели боротьбу зі злочинністю, сприяли зміцненню правопорядку в країні, боролися за зміцнення влади. Тому все гостріше постає проблема забезпечення надійності функціонування всіх ланок МВС, що в першу чергу залежать від готовності та спроможності персоналу на належному рівні виконувати свої професійні обов'язки. В наш складний час зростання коруп-

ції, пограбувань, хабарництва та насилля особливу увагу потрібно приділити підготовці професіоналів для спеціальних підрозділів системи Міністерства внутрішніх справ. Ефективність боротьби зі злочинністю великою мірою визначається наявністю науково обґрунтованої системи підготовки фахівців, здатних вміло діяти в критичних ситуаціях. В даних умовах суттєвий вплив на поведінку, переживання людини (в даному випадку працівника ОВС) має фактор ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Російські вчені виявили наступні зміни у психологічному стані бійців загону спеціального призначення після перебування в екстремальних умовах, в зонах локальних озброєних конфліктів: більш ніж у 75% особового складу спостерігалась підвищена дратівливість, у 45% - порушення сну, у 30% випадків – конфлікти в родині та на службі, а в 16% виникали зміни в системі міжособистісних стосунків (відчуття недооцінки оточуючими своєї особистості). Проведений аналіз показав, що у 25% працівників з досвідом подібної роботи менше року відмічаються неадекватні дії, що призводять до значного зниження ефективності діяльності.

Отже, потрібно зазначити, що ризик в діяльності працівника ОВС це обставина вимушена. Існує три головних взаємопов'язаних між собою значення цього терміну, які тією чи іншою мірою проявляються у сфері правоохоронної діяльності:

- ризик може визначатися співвідношенням вірогідності неблагополуччя та ступенем несприятливих наслідків;
- ризик як дія, яка загрожує суб'єкту (працівникові ОВС) травмою, шкодою тощо;
- ризик як ситуація вибору між можливими наслідками.

Тому постійне навчання та удосконалення своїх професійних навичок та вмій дають можливість сформувати готовність працівників правоохоронних органів до діяльності в умовах екстремальних ситуацій, яке визначається наявністю інтелектуальних та розумових якостей, стійких інтегральних характеристик у виконанні дій, адаптацією до зовнішніх проявів небезпеки, високим рівнем резервних можливостей.

На ефективність діяльності працівника ОВС в екстремальній ситуації під час проведення спеціальної операції впливають такі фактори:

- інтенсивність та сила подразника;
- функціональний та психологічний стан працівника;
- індивідуально-психологічні особливості;
- психологічна підготовленість;
- психологічна готовність до дій в екстремальних ситуаціях [4, 244-247].

Працівникам органів внутрішніх справ України в умовах сьогодення доводиться застосовувати силу в умовах, максимально наближених до бойових, зокрема при:

- проведенні спеціальних операцій з розшуку і затримання озброєних злочинців;
- ліквідації бандитських та інших організованих злочинних угруповань;
- припиненні захоплені важливих об'єктів, заручників, а також терористичних актів;
- припиненні масових безладів та заворушень.

Під екстремальною ситуацією розуміють таке складне поєднання умов діяльності, яке становить для працівника підрозділу швидкого реагування особливу значимість: ситуації, об'єктивно наявні обставини які сприймаються та оцінюються працівником як небезпечні для життя та здоров'я.

В умовах проведення спеціальних операцій співробітникам МВС доводиться постійно стикатися із професійно підготовленими й екіпірованими злочинцями, які добре знають тактику дій правоохоронних органів, їхній склад і структуру, озброєння, а також захисні заходи щодо мінімізації збитку від застосовуваних спеціальних засобів. Тому якість підготовки кваліфікованих фахівців спеціальних підрозділів висуває підвищені вимоги до їхньої професійної готовності, професійної та функціональної надійності.

Проблема надійності професійної діяльності спеціалістів екстремального профілю є провідною в межах основних проблем психології праці, юридичної та військової психології, психології діяльності в особливих умовах. І хоча проблема надійності спеціалістів екстремального профілю привертала увагу багатьох науковців (В.А.Бодрова, Г.М.Зараковського, Б.Ф.Ломова, В.Л. Маришука та ін.) її не можна вважати вирі-

шеною. Висока „ціна” помилки професіонала обумовлює актуальність і високу економічну ефективність розробки проблеми надійності діяльності фахівців екстремального профілю.

На ряду з цим одним з основних чинників фахової надійності в процесі службової діяльності особового складу спеціальних підрозділів є агресія. Агресивній формі поведінки присвячено значну кількість досліджень. У переважній більшості це окремі форми опису поведінки і спроби знайти загальну закономірність. Агресія не розділяється з емоційною формою поведінки. Різні автори (Сунь-цзи, VII ст.; Тард Г., 1896; Сегеле Г., 1896; Лебон Г., 1898; З. Фрейд 1923; Griffith C.R. 1928 ; Doob L.W.; Miller N.E. 1939; Lorenz K. 1966; Volkamer M. 1971; Э. Фромм 1994), виділяючи цілу низку різновидів агресивних форм поведінки, говорять про психологічну, біологічну і когнітивну агресію. Автори виділяючи різні форми агресивної діяльності, намагаються знайти спеціальні тести, які дозволяють визначити конкретні види агресії. Найбільш широко використовуваною методикою для оцінки агресивних форм поведінки є методика Басса-Дарки. Мова йде про агресію як форму поведінки.

Аналіз наукових робіт з цієї проблеми вказує на те, що „фахова” агресія бійця спеціального підрозділу - це санкціоновані нормативними актами дії особового складу у формі фізичної агресії, спрямовані на припинення протиправних дій шляхом цілеспрямованого заподіяння фізичної шкоди злочинцю (травма, поранення, летальний випадок), адекватній кризовій ситуації із застосуванням спеціальних засобів і методів (штатне озброєння, засоби активної оборони, прийоми рукопашного бою). Чим вищим є ступінь складності поставленого завдання, тим більше „холоднокровною” буде форма поведінки. Тому сутність психологічної підготовки особового складу спеціальних підрозділів полягає в тому, щоб дати йому запас форм поведінки для розв'язання конкретного завдання в екстремальній ситуації. [2].

Особливістю професійної діяльності спеціалістів екстремального профілю є те, що завдання та умови їхнього виконання часто змінюються. Виникнення непередбачених ситуацій, а нерідко необхідність подолання труднощів є, зазвичай, нормою професійної діяльності.

Службово-бойова діяльність характеризується впливом багатьох екстремальних факторів, які можуть спричинити значні зміни у функціональному стані організму фахівців спеціального підрозділу.

У професійній діяльності часто виникають стресові ситуації, які характеризуються ви-

сокою динамікою прийняття рішення. Тому морально-психологічна загартованість співробітників має велике значення.

Крім вищезазначеного потрібно приділяти велику увагу навчанню та тренуванню особового складу, а це у багатьох випадках потребує дуже значних витрат часу, фізичної напруги, посиленних емоційних навантажень та переживань. Підготовка спеціалістів до дій в екстремальних ситуаціях вимагає комплексного підходу, кінцевим результатом якого повинно бути відпрацювання ввідних і вирішення вогневих задач, що можуть виникати в ході виконання службових обов'язків. Це надасть можливість правоохоронцям уміло та швидко оцінювати ситуацію, миттєво орієнтуватися за несподіваних обставин. Саме при такому тренуванні виробляються стійкі психологічні властивості, що є невід'ємною частиною професійної діяльності.

Отже, основою екстремальної підготовленості є професійно-психологічна підготовленість, яка ґрунтується на основі професійно-психологічної стійкості працівника.

Професійно-психологічної стійкості – це спеціально розвинена здатність бійців спеціального підрозділу зберігати оптимальні параметри психічної діяльності, що забезпечує успішне вирішення службово-бойових завдань в екстремальних ситуаціях.

Цілеспрямоване формування і підвищення особистої професійно-психологічної стійкості особового складу передбачає:

- ознайомлення з екстремальними факторами і ситуаціями з метою зниження чи усунення негативних емоційних реакцій на них;
- підвищення опірності до екстремальних розумових труднощів, розвинення винахідливості, кмітливості, бойової ініціативи, швидкості реакцій, звички до незвичного;
- звикання до надмірних емоційних навантажень і напружень;
- навчання подолання вольових труднощів, розвинення вольових якостей активності, наполегливості, мужності й сміливості;
- звикання до подолання фізичних труднощів та дискомфорту, підвищення витривалості й працездатності, швидкості і точності рухових реакцій;
- підвищення надійності виконання звичайних професійних дій зі збереженням високих результатів у будь-яких передбачених екстремальних ситуаціях;
- навчання методів і прийомів забезпечення власної особистої безпеки і виживання у форс мажорних обставинах;
- формування упевненості в собі та уміння володіти собою і своїм психічним станом.

В системі професійної підготовки ОВС є ряд навчальних комплексів, що відпрацьовуються спеціальними підрозділами в умовах максимально наближених до бойових (насичених різними елементами небезпеки та ризику), а саме: „Будинок”, „Лабіринт”, „Штурм”, „Заручник” та ін. Під час навчання, а особливо під час тренувань потрібно приділяти значну увагу роботі кожного спеціаліста в колективі (команді). Однією з особливостей колективу (команди) є те, що результат їхньої праці (виконання службово-бойових завдань) залежить від результатів кожного члена колективу (команди). Важливим фактором у підготовці є періодичні проведення тестувань, які після їх аналізу потрібно спрямувати на вирішення „проблемних” питань, враховуючи кожного співробітника індивідуально.

Екстремально-психологічна підготовленість - це особлива психологічна підготовленість працівника до успішних дій та забезпечення особистої безпеки в екстремальних умовах, що є специфічними для правоохоронної діяльності.

Екстремально-психологічна підготовленість передбачає наявність у особового складу знань про екстремальні ситуації і їх особливості, методи й прийоми подолання труднощів та рівень сформованості алгоритмів, навичок і вмінь діяти в них.

Висновки. Досвід показує, що як би не був підготовлений особовий склад, яким би вмілим не було керівництво їхніми діями, працівники спеціальних підрозділів нерідко не витримують тих психологічних навантажень, яким піддаються в умовах безпосереднього бойового використання. Проаналізувавши практичні дії різних підрозділів спеціального призначення можна дійти висновку, що потрібно приділяти велику увагу комплектуванню бойових підрозділів з урахуванням індивідуально-психологічних та професійних аспектів діяльності.

При вдалому поєднанні методів навчального процесу, правильно визначеному завданні, створенні проблемних ситуацій з'являється зацікавленість в отриманні нової інформації, що сприяє розвитку мотивації навчально-пізнавальної діяльності, стимулює творчу активність і самостійність при вирішенні навчальних проблем. Проблемне навчання розвиває пізнавальну самостійність, творчий підхід до справи, вчить думати, мислити, дозволяє поєднати процес навчання і виховання, засвоювання знань і формування світогляду. Все це, в кінцевому результаті веде до ефективного формування навичок забезпечення особистої безпеки при поведженні зі зброєю.

На ряду з цим потрібно проводити роботу спрямовану на підвищення теоретичного рівня навчання, психологічного супроводження діяльності працівників МВС, проведення спеціально

розроблених тренінгів, спільних (комплексних) практичних занять, спеціальних тактичних ігор (пейнтбол, “стрілецький поєдинок”, “дуельна стрільба”) із використанням технічних засобів, інтерактивних тренувальних систем, які, завдяки новітнім комп'ютерним технологіям, створюють

практично повне імітування ситуацій, коли виникає потреба в застосуванні зброї. Це допоможе особовому складу сформувати психологічну захищеність, звести до мінімуму травматизм та смертність у підрозділах МВС України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А.Г. и др. Личность как предмет психологических исследований. – М.: Изд-во Моск. унта, 1984. – 360 с.
2. Горелов Ю.И., Лефтеров В.О. Тренинг з формування психологічної готовності працівників ОВС до застосування вогнепально-силового впливу: Навчально-методичний посібник. – Донецьк: ДЮО, 2007. – 42с.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Навчальний посібник. - К.: Академвидав, 2004. – 351 с.
4. Лебедева С.Ю. Спеціальна професійно-психологічна підготовка персоналу ОВС до дій в екстремальних ситуаціях //Основні напрямки реформування ОВС в умовах розбудови демократичної держави (Одеса, 14-15 жовтня 2004 р.): Матеріали міжнародної науково-практичної конференції/ За заг. ред. О.Ф. Довженкова. – Ч.2. – Одеса: Вид-во Одеського юрид. інст. Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – С.244-247.
5. Логачов М.Г. Проблеми формування психоемоційної стійкості у підрозділах особливого ризику до негативного впливу стрес-факторів // Актуальні проблеми сучасної науки у дослідженнях молодих вчених УніВС. – Харків: Видавництво УніВС, 1999. – № 5. – С.180-183.
6. Невмержицький В.М. Основні підходи до аналізу феномену екстремальності як об'єкту прикладно-го дослідження //збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. / За ред. Максименка С.Д. – Київ, 2001. – Т.3, Ч.5. – С. 159-165.
7. Одинцов С.Г. Сущность и содержание готовности офицеров к принятию управленческих решений в военно-профессиональной деятельности / С.Г. Одинцов // Сборник статей Центрального справочно-информационного фонда Министерства обороны РФ № В3628. – Москва: ЦСИФ, 2005. – С. 99-110.
8. Монастирський В.М. Шляхи оптимізації самоосвітньої компетентності працівників міліції в системі службової підготовки // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України – 2011. – № 1 – С. 54-57.
9. Психология развивающейся личности / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Педагогика, 1987. – 238 с.
10. Штефаніч Г.Г. Формування професійно-моральної стійкості у майбутніх офіцерів МВС України: Автореф. дис. канд. пед. наук. – Хмельницький, 2003. – 18с.
11. Яворський С.Х. Підготовка курсантів навчальних закладів МВС до професійних дій у нетипових ситуаціях оперативно-службової діяльності: Дис. канд. пед. наук. – О., 2004. – 223 арк.

Trotsky R.; Chigirin I.; Andrusenko S.

Features of psychological preparation for professional action in emergencies employees of the MIA

Abstract: It is was considered the basic trends of formation of psychological ability of MIA (Ministry of internal affairs) system experts to professional acts in emergency situations. The Ukrainian and foreign scientists views as for emergency direction specialists training were analyzed. It was explained the influence of extreme factors upon psychophysical readiness of MIA system experts to service – militant activity.

Keywords: emergency situation; risqué; professional reliability; aggressiveness; professional training; professional activity; adaptation

Троцкий Р.С.; Чигирин И.В.; Андрусенко С.И.

Особенности психологической готовности профессиональных действий в экстремальных ситуациях сотрудников системы МВД

Аннотация: Рассмотрены основные направления формирования психологической готовности специалистов системы МВД профессиональным действиям в экстремальных ситуациях. Проанализировано позиции отечественных та иностранных ученых к подготовке специалистов экстремального профиля. Раскрыто влияние экстремальных факторов на психофизическую готовность специалистов системы МВД для служебно-боевой деятельности.

Ключевые слова: экстремальная ситуация; риск; профессиональная надежность; агрессивность; профессиональная подготовка; профессиональная деятельность; профессионализм; психологическая готовность; адаптация